

RECHTSSOCIOLOGIE

AAK20209171

Paulien de Winter & Heleen Weyers

Grote variatie in aandacht voor de effectiviteit van recht

Twee kersverse hoogleraren hebben in deze periode hun oratie gehouden: Benjamin van Rooij, hoogleraar Law & Society aan de Universiteit van Amsterdam en Rogier Hartendorp, bijzonder hoogleraar Maatschappelijke effectiviteit van de rechtspleging aan de Universiteit van Leiden.

Van Rooijs onderzoek betreft de mogelijkheden van gedragsverandering door recht. Hij stelt de vraag naar kenmerken van de 'homo juridicus' centraal. Hij pleit ervoor dat veel meer gebruik gemaakt wordt van sociaal-wetenschappelijke kennis bij het opstellen van wetten. Om dat te bereiken wil hij in de komende jaren deze kennis vergroten en verspreiden; inzicht verschaffen in de aannames omtrent gedrag in wetten; en proberen te begrijpen waarom deze juridische aannames en sociaalwetenschappelijke informatie niet met elkaar in lijn zijn. Een poging dus om met veel meer kennis dan voorheen het oorspronkelijke rechtssociologische elan weer te doen herleven.

Hartendorps thema is maatschappelijk effectieve rechtspraak (MER). Daarbij kan gedacht worden aan experimenten die wij eerder bespraken zoals de wijkrechter. Hartendorp plaatst de ontwikkeling naar 'responsieve rechtspraak' in een theoretisch en historisch kader. Zijn bijzondere belangstelling echter betreft de rechtzoekende. Hij noemt drie veronderstelde kenmerken van de 'homo juridicus' die hij onder de loep wil nemen: de rechtzoekende is cognitief begaafd, de rechtzoekende laat zich leiden door procedurele rechtvaardigheid en de rechtzoekende heeft een (groot) vertrouwen in de rechter die zijn zaak behandelt. Of deze kenmerken echt bestaan zullen we gaan zien.

We blijven nog even in de aula's van de universiteitsgebouwen. Naast de twee besproken oraties, zijn er in de afgelopen periode ook vier interessante proefschriften verdedigd.

In januari promoveerde Reyer Baas op zijn onderzoek naar verschillen en overeenkomsten tussen meervoudige en enkelvoudige rechtspraak, in het bijzonder in civiele zaken. Hij bestudeerde of meervoudige kamers inderdaad, zoals alom gedacht wordt, beter presteren dan enkelvoudige. Een veelomvattend boek waarin Baas onder andere gekeken heeft naar geschiedenis, wetgeving en financiering van rechtspraak. Bijzonder is dat Baas in de gelegenheid is geweest om overleg in raadkamers bij te wonen. Rechtssociologisch interessant is dat hij (sociaal) psychologische theorieën over besluitvorming gebruikt om het werk in de raadkamer te waarderen. Hij geeft veel interessante inkijkjes in dat gebeuren. Zijn conclusie is dat meervoudige rechtspraak inderdaad voordelen heeft. Hij denkt verder dat die voordelen nog beter uitgebuit kunnen worden wanneer er meer aandacht besteed zou worden aan genoemde psychologische theorieën.

Ook in januari promoveerde Hiska Ubels. Zij schreef het boek *Novel forms of governance with high levels of civic self-reliance*. In de afgelopen jaren hebben inwoners van krimpregio's meer ruimte en verantwoordelijkheid gekregen voor het in stand houden van de lokale leefbaarheid. Ubels onderzocht de samenwerking tussen gemeenten en inwoners in dergelijke projecten in verschillende provincies. Zij keek naar de dynamieken, mogelijkheden en beperkingen van deze vormen van lokaal bestuur. Het is duidelijk dat de processen en resultaten in iedere casus anders zijn. Ook wordt duidelijk dat deze samenwerking bepaald geen eenvoudige klus is. Zo is het voor blijvende burgerzelfsturing van belang dat de initiatieven voortdurend ondersteund worden. Maar ook blijkt dat door die blijvende ondersteuning spanning kan ontstaan tussen de beoogde lokale autonomie en de invloed en afhankelijkheid van die ondersteuning. Een van de conclusies is dan ook paradoxaal: gemeentelijke betrokkenheid kan zowel voorwaarde als belemmering zijn voor een hogere mate van burgerzelfsturing. Ubels laat zien dat veel veronderstellingen bij dergelijke nieuwe vormen, zoals 'burgerparticipatie is effectiever en efficiënter dan een puur bestuurlijke aanpak', niet vanzelfsprekend zijn. Worden bijvoorbeeld de kosten die door de gemeenten worden bespaard niet nu door burgers met hun vrijwilligerswerk betaald? Levert een hoge mate van burgerzelfbesturing wel een hogere mate van sociale betrokkenheid en samenwerking op? Zijn er niet effectievere gemeentelijke strategieën te bedenken? Een interessant onderzoek dat uitmondt in spannende vragen.

Op 14 februari promoveerde Josien Arts op het boek *Looking Presentable, Feeling Optimistic, Performing Potentiality* aan de Universiteit van Amsterdam. Het proefschrift gaat over toekomstige arbeidsmarktparticipatie in het huidige bijstandsbeleid. Arts heeft met behulp van interviews en etnografisch veldwerk de (re)integratie naar werk van bijstandsgerechtigden onderzocht bij drie sociale diensten in Nederland. De invalshoeken van Arts zijn vernieuwend. Zo keek zij naar de esthetische dimensies. Het blijkt dat representatief zijn en een actieve houding hebben van toenemend belang is, ook voor laagbetaalde banen. Ook de 'pedagogiek van optimisme' is nieuw. Dit gaat om het bieden van handvatten aan bijstandsgerechtigden om met hun omstandigheid om te leren gaan. Klantmanagers leren bijstandsgerechtigden om hun preciaire situatie te accepteren, negatieve gedachten en gevoelens in bedwang te houden en zich een betere toekomst voor te stellen. Dat doen ze met behulp van de techniek van de verbeelding. Dit optimisme bleek niet alleen van belang voor bijstandsgerechtigden, maar ook voor klantmanagers zelf. Ook zij hebben door onzekere contracten, beleidswijzigingen en reorganisaties te maken met werkonzekerheid. Wat betreft de verschillende manieren waarop bijstandsgerechtigden worden geactiveerd onderscheidt Arts drang, dwang en meegaandheid. Zij laat verder zien dat er een zekere mate van willekeur is in het gebruik van macht door lokale beleidsmakers en klantmanagers. Ze betoogt dat er meer voorspelbare professionele standaarden nodig zijn, evenals

een publiek debat over lokaal bijstandsbeleid en de criteria op basis waarvan beslissingen worden genomen. Arts schetst door het gebruik van citaten en beschrijvingen van gesprekken tussen klantmanagers en uitkeringsgerechtigden een helder beeld van de verschillende situaties.

Op dezelfde dag promoveerde Noortje de Boer aan de Erasmus Universiteit Rotterdam op het boek *On the Outside, Looking in. Understanding Transparency at the Frontline*. Ook zij richt zich in haar onderzoek op uitvoerende medewerkers en burgers, maar met een andere invalshoek. De hoofdvraag van haar onderzoek is ‘Wat zijn de effecten van openbaarmaking op contactambtenaren en burgers?’. Openbaarmaking gaat over het beschikbaar maken van ‘informatie over een organisatie of actor die externe partijen in staat stelt de interne mechanismen en *performance* van die organisatie te monitoren’. De Boer beperkt zich tot de effecten van openbaarmaking op de interactie tussen handhavende contactambtenaren en burgers. Het proefschrift bestaat uit twee delen. In het eerste deel richt De Boer zich op *street-level bureaucrats* en staat het perspectief van contactambtenaren centraal; in dit onderzoek inspecteurs van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit. In het tweede deel richt De Boer haar aandacht op het perspectief van de burger op verschillende handhavende ambtenaren. De empirische data van het eerste deel zijn verzameld met behulp van grootschalige enquêtes onder inspecteurs en die van het tweede deel met meerdere enquête-experimenten. Eén van de conclusies in het boek is dat openbaarmaking door publieke organisaties alle dimensies van de handhavingshouding van contactambtenaren intensifieert en weerstand reduceert.

Van de proefschriften maken we een overstap naar een themanummer over de Omgevingswet en een boek over de schorsende werking van rechtsmiddelen.

Het themanummer van *Recht der Werkelijkheid* gaat over de nieuwe Omgevingswet die op 1 januari 2021 in werking treedt. De verschillende auteurs die hebben bijgedragen aan het nummer geven op het sociaalwetenschappelijke domein een indruk van ontwikkelingen in en mogelijkheden voor onderzoek naar de Omgevingswet. Juist omdat de Omgevingswet implicaties heeft op een brede, discipline-overschrijdende schaal, is ervoor gekozen om mensen uit verschillende disciplines bij elkaar te brengen; van rechtssociologie en bestuursrecht tot ‘urban studies’ en planologie. Het doel is het omvangrijke onderzoeksveld te laten zien dat ontstaat voor de sociaalwetenschappelijke bestudering van het recht. De methodologie

is kwalitatief en exploratief. Er komen zowel promovendi als hoogleraren aan het woord. Naast een inleiding van de gastredactie bestaat het themanummer uit vier artikelen en drie essays (discussies).

Tot slot heeft een onderzoeksgroep in Groningen normatief en empirisch onderzoek gedaan naar het verschil in de schorsende werking van rechtsmiddelen tussen bestuursrecht (geen schorsende werking) en het strafrecht (wel schorsende werking). Onder andere om te bezien of verandering gewenst is. In het empirische deel onderzoeken Bröring c.s. hoe bestuursorganen in de praktijk omgaan met hun bevoegdheid tot invordering van bestuurlijke boetes en de vraag in hoeverre het treffen van een betalingsregeling daarbij een rol speelt. Zoals te verwachten spelen zowel (formeel) beleid als informele regels een rol bij de uitvoering. De onderzoekers pleiten voor een (beperkte) mogelijkheid van schorsende werking in het bestuursrecht (hangende het bezwaar) die ze in de praktijk ook aangekomen hebben. Dat is al eerder door het CTW (Commissie voor de Toetsing van Wetgevingsprojecten) bepleit en nu met meer gegevens onderbouwd.

- T. Arnoldussen & D. Chevalier, ‘De Omgevingswet: nieuw ruimtelijk recht(?)’, *Recht der Werkelijkheid* 2019, afl. 2;
- J. Arts, *Looking Presentable, Feeling Optimistic, Performing Potentiality. How recipients of social assistance in the Netherlands are ‘activated’ for the post-Fordist labour market* (diss. Amsterdam UvA), Amsterdam: Universiteit van Amsterdam 2020;
- R. Baas, *De meerwaarde van meervoud. Verschillen en overeenkomsten tussen meervoudige en enkelvoudige rechtspraak, in het bijzonder in civiele zaken* (diss. Nijmegen), Deventer: Wolters Kluwer 2020;
- N.C. de Boer, *On the outside, looking in. Understanding transparency at the frontline* (diss. Rotterdam), Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam 2020;
- H.E. Bröring, A. Tollenaar, M. Feenstra & A. Outhuijse, *Schorsende werking van rechtsmiddelen bij bestuurlijke boetes* (Serie Bestuursrecht & Bestuurskunde Groningen 19), Groningen: Rijksuniversiteit Groningen 2020;
- R.C. Hartendorp, *Naar m(e)er rechtspraak?* (oratie Leiden), Leiden: Universiteit Leiden 2020;
- B. van Rooij, *Homo Juridicus: Questioning legal assumptions about behavior* (oratie Amsterdam UvA), Amsterdam: Universiteit van Amsterdam 2020;
- H. Ubels, *Novel forms of governance with high levels of civic self-reliance* (diss. Groningen), Groningen: Rijksuniversiteit Groningen 2020. ◀